

Àìàëèç ñëîâñáðàçîâàòåëüíûô îñîáåííñòåé ðóññêèõ ãîâîðîá Óäìóðòèè ïðè ëììùè ëèíãâîñåð

Àâòìð Áêàòåðèíà Àíàòîëüåâíà Æääííàà
09.07.2010 á.
Íñéäíå ïáííàéåíèå 15.07.2010 á.

This article talks about word-formative analysis of certain dialect nomination group based on samplings and maps developed in a linguistic-geographical information system “Dialect”. On the grounds of this analysis, we draw a conclusion about local peculiarity of Russian dialects in Udmurtia. Carried out work shows the efficiency of a linguistic-geographical information system “Dialect” in dialect word formation researches.

Íðíáëåìà

Dóññêèé

ýçûê, ðàññïðññòðåíáííûé ía íñðíííé òåððèòðíðèé è ääþþùéé íäñòððóþ êàðòðèíó ðääëëíäüëüíûò ýçûêíâûò ãâðèàíòíâ, áùâ äíëéâí íñðòàíåðñý íðåäìåðòí èçó-÷âíéý äèàëåëåðòíëfæè, íåñílloðý ía òí, -÷ò ííä åéëéýíéâí ñíñåðåíâíííé ëóëüòðûñ íðïèññòðæò íåñâðåðòðèíûé íðïðåññí ÿíèòðåíâòðæò ðñññññíâí ýçûêà, íéñâðåíâòðæò ìåðíäíûò ãíñññññíâ. Ía ñåñññññíýòíéè åäíûò íðïäíæåðåñý ðàáíòà íåä Néñåàðâí ðóñññèò ìåðíäíûò ãíñññññíâ (ÑÐÍÅ), öåëëþ êíòíðíé ýâéýåðñý ííëñííññòðåáíûò íòðåæåíéâ äèàëåëåðòííé èåñññññèò ðóñññññíâí ýçûêà, ñíçäàåðòñý Ëäññè-åñññèò àòðéåñ ðóñññññèò íåðíäíûò ãíñññññíâ (ËÄÐÍÅ), åäå äàðòðåðåðòðòþñ ýäñññè-åñññèò à ñëíñññññòðåçíåðåðæüíûò íñññññññòðæò èåèåëåðòíííé ýçûêà åððííâññññèò ÷-âññò Ðíñññè. Áî ííñññññòðåçíåðåðæüíûò íñññññññòðæò è àòðéåñññèò, òéññññññòðåçíåðåðæüíûò íñññññññòðæò è àòðéåñññèò.

Ía
ñíâðâìâííî ÿóàïà ðâçâèòëÿ íàóêè è òâðõíèêè íïäíáíàÿ ðâáîòà íâîçííæá áâç
ïðèíáíáíéÿ êííüþòðíû òâðõííëíâéè. Â Óäíöðõñéíí ãíñõåäðñòâåííí ÿíéâåððñèòåðå
äéÿ ðâðäééÿ òâéíâð ðíäà çâäà÷ ñíçäàíà Ëéíâåíâðâðâðé÷åññéàÿ èíîððíàöëííàÿ ñíèñòåà
«Äèàëåéò» (ËÄÈÑ «Äèàëåéò»), êíòðäÿ íïçâíéÿåò èâðõíâðâðéðâàòü èâññè-åññéè
íàðâðéà, ñíáðâíúé íà òâððòèòðè Óäíöðõñéíé Ðâññóáëèêè â åèäå ìòâåòíà íà
âíïðíñû ïðíäðàíùû ËÄÐÍA.

Íæíáéî,
éâéé óæá áúéé íñéàçàíí, óäííñòò äééý èññéåäíàòåééý íðåäñòååéýþò íá òíéüéí
ñíñóååáííííñéíåàðíûá, íí è ñéíåííåðåçíåàòåéüíûá íñíåáííñòé äéàéåéòíâ, ÷òí
íòíåå÷àþþò è ñíçäåòåéé ÈÀÐÍÁ. Ííýðííó á íðåäðàíò ýðíâí àòééàñà åôíäèò áíéüøíâ
éíéé÷åñòåííñéíåðåçíåàòåéüíûó è éäéñééí-ñéíåííåðåçíåàòåéüíûó åííðíñíâ,
éíòíðûá åàþþò áíçííæííñòú áûýâéòú íñíåáííñòé íàðåçíåàíéý äéàéåéòíûó
íæíåííåáíéé è ííéàçàòú íá éâððå áéò åðååéú.

Ía
ñäääitäíýþréé ääíü ËÄÈÑ «Äèäéäéò» iïçäíýëåò iðíâåñòè òàéíå èññéääíåáíéå á
iàñøòàáá Óäiöðòèé ñ èñíiëüçâàíéåì iàòåðèäéà, ñíáðàííå íà ýóíé òåððèòíðèé. Ä
éà-ñòåíýòå ïðèíåðà iíæíí iðíäåííñòðëðíàðöü áûáíðéó ñéíå, ñäääéàíóþ á ËÄÈÑ
«Äèäéäéò» ií éäññéé-ñ-ñéíåíáðàçäàðóåðéüñíò (ËÑÉ) åííðñò 1189 «Näièà
iääääääý» (ðàçääë «Æèäíòíüé ièð») iðíäðåííù «lõeððíäà» ËÄÐÍÅ) (ðèñ. 1), à òàéæå
iðääñòåäàðöü ýóðo áûáíðéó á ãéäå ëäðòù (ðèñ. 2).

õõcõöeüoàòà ãuâáîõõè è iíæéí ñääëeàòü ãuâáîä 1 òì, -òì íà òåðõõeòõõèè Öäìõõõõèè äëëý iáîçíà÷åíèÿ ñääëe läähääÿ ïõèlåõí ñ iäeíàêíâié -÷añòòõíóé èñïíëüçóþõny ëåêñâiù ñ ñôõõõeñâiè –ëõ(à) è –ëõ(à). Ýòe íàeíàííâláíéy ÿðåçóþõny êâé ìò iñííâu iáhäää- (è åå hâðõèáíò iáhäääæ-, ìòðâæäþùâåâi õâðåêòåðâðííä ãëëý ðóññêiâi ýçûñéà èñòòõõè÷aññêiâ -÷aðäääiâäíéå ã//æ), òâè è ìò iñííâu âääi-/ /âääiâä- (ñð. äeäëeåõííâ âääiâäü [Ñëiâàðü 1969, 4: 92]).

Đèn. 1

Èàê
iiêàçûñààò êàðòà, ât iifâèõ ãîâîðàò íà òåððèòîðèè Öäìóðòèè (8 ióíêòîâ èç 12)
íàèìáñíàáíey ñàìèè íàääåäÿ ñ ðàçíûìè ñóôôèëñàìè ïðåäñòàâëåíû äèòôôåðåíöèòîàáíí.
Â 4 ióíêòàõ ìòìà-âíí íàðåéëåüííà óíñòðåáéâíèà âàðèàíòìà íàääåäèöà / íàääåäèëöà. Äåðèåàòû ñ äèàëåêòííè ñññíàíé åâäïí(âà)- çàð
þäí-çàäåíûõ ðàéíàò. Öäìóðòèè.

Đèñ. 2

ËÄÈÑ

«Àèàëåéò» iðåââíñòàâåéýåò iïëüçîâàòåëýi âïçîâæíññò ñääéàòö áûâîðéò è iïñòðîëòù àéàëåéòíóþ êåðòò íá iññíââ íåñéïëüéò ãïðiññà iðiñðåìíû. Ýòi iïçâïëýåò iðiñäíæëçèðiâàòü íá ðiñëüéî âñâ âïçîâæíñâ ïïéíæòë íäííâï ýäéâíéý, iï è òåëüñâ ñëiâññâðåçñâàðü ðiñëüíû ðeñû, à òåëæå âñâ ñiñññâû áûâðåæåíéý â ãïññðåð ïðåââåéåíññâ ñëiâññâðåçñâàðü ðiñëüíû çià÷åíéý. Òàé, iàïðëåð, àíàëëç áûâîðéè iï ãïðiññà iðiñðåìíû «Æéâòíûé ieð» 181, 190, 199, 205, 220, 229 – iï ãïðiññà i íàçâàíéýò áâåòåíñøåé ãéèéò ãééâòíûð (âïééà, iåâåâåäý, eïñý, êàâàíà, áâéêè, çâéòà) – iïçâïëýåò iïðåââåéèòü, ÷òi â ðóñññéò ãïññðåð Õäiñðòëè ñóùåñòâèòåëüíû á ñiçià÷åíéàl íåâçðiññéñò íåðåçóþòñý â áîëüøéíññò á ñeò÷åâà ìò iññíâ ñiññòåâòñòâòþùéò íæéâïññâíéé áéèéò ãééâòíûð iðe iññùé ñóôôèéñà – iïññ (âïé÷iññé, iññéâçñâàâò áûâîðéà, áäííûé ñóôôèéñ, ýäéëþþùéññy iñññâíû ñðåâññòâñi áûâðåæåíéý çià÷åíéý íåâçðiññéñò è á ðóñññéi ëèòåðåòóðíi ýçûéâ, á ãïññðåð ïñæåò iðèññâæéíÿòüñy è é åèàëåéòíû ñiññâàl: áèðþ÷iññé (ñ. Èïòââí, Èàðåéòéèíññéé ð-í),

åâäüíâæéíññé (ñ. Àéïàøè, Àéïàøññéé ð-í; ã. lïñæñà, lïñæñéíññéé ð-í), áâé, iññé (ñ. Áóðà, Ñþriññé íåðåçñâàíññâ ïðe iññùé äðóâæò ñóôôèéñà, á ðóñññéò ãïññðåð Õäiñðòëè áâéééé ñiññ ðiñðy è ðäçññâðåçñíû: áïé÷iññé)

(ñ. Øàðéâí, Øàðéâíññéé ð-í), êàâàí÷éé

(ã. lïñæñà, lïñæñéíññéé ð-í; ñ. Øàðéâí, Øàðéâíññéé ð-í), êàâàíèøâé (ñ. Øàðéâí, Øàðéâíññéé ð-í), çâééà // çâéíüéâ // çâþþøé (ñ. Èþëüññéâ, Áïðééíññéé ð-í). Á áâóò ñeò÷åýò íæéâïññâíéý áâðåâíûð áéèéò ãéèâòíûð íåðåçñâàíû ìò iññíâ èíâí iðèëëâàðåëüíûð, íåñçíà÷þþùéò iññèâèðþþùéé iðèçíàé: åèéâàðü (ñ. Ð-í) è iñññâòèé (ñ. Çââüyéñâí, Çââüyéññéé ð-í) ‘åâðåâíûð áéèéñâí èâáâàíà’;

Èâé iññéâçñâàâò êåðòà, iññòðiññàíâý íá iñññââ ãâíññé áûâîðéè, íæéâïññâíéý ñ ñóôôèéññâ – iññé, iðåâññòââëýþþùéâ íáùâÿçûéñâíé ñeñññâðåçñâàðåëüíûé òëi, ðàññiðiñññâññòññí.

Ñääëàâ

àíæíèíâé÷íú íáðàçíî ìðé ìííùè ËÄÈÑ «Àèäëåéò» áûáíðéó, ìððàæþþùþ íàèìåíâàíéÿ
ñàïíê äèéèò æèáíðúô ã ðóññéèò ãïâïðàò Õäíóðòèè, íu íáðàòèéè áíèìàíéå íà
ðäçíííáðàçéå íñííâ á íàèìåíâàíéÿ ñàïèè è äðóáíûþà äèéèíâí éàáàíá. Äéÿ
ñíññòàâéáíéÿ ýòèò íáçíà÷áíèè íu ñääéàèè áûáíðéó ii ãíñðñà 1203 «Àèéèé
éàáàí», 1204 «Ñàïèà äééíâí éàáàíá», 1205 «Äåðåíûþ äèéíâí éàáàíá». Èàðòà,
ñïçäàííäÿ íà íñííâ ýòíé áûáíðéè, ííèçüâàðò, -òí â áíëüøðíñòâå íàñâéâííûõ
íóíéòíâ, áäâ çàöèéñèðíâåíû éíøåðåñóþùèå íåñ ñëíâà, íåùåâ íàèìåíâàíéå
æèâíòííâí, íàèìåíâàíéÿ ñàïèè è äðóáíûþà íáðàçíâàíû ìò íäííé è òíé æå íñííâû.
Òâé, íáïðèíâð, á ñääé Ëþëüññéíí Âïðéèíñéíâí ðäéííâ ìòíâ÷áíû íàèìåíâàíéÿ éàáàí – éàáàíèòà – éàáàí, ííê, äèéàðü &
äééâðéòà – äééâðü, áâïðü – áâïðéòà – áâïð, ííê. Á ñ. Èíòíâí
Èåðåééöéèíñéíâí ðäéííâ è á â. lïæåââ ïíäíâàíéÿ ñëíâíñðåçíâàðåéüíâý íàðåäéâàíâ
íéàçüâàâðöý íáíííé: iðé íàèé÷éè ðíäíâû ìáçíà÷áíèè áâïðü è äèéàðü íäíññíâíûå
íàèìåíâàíéÿ ñàïèè è äðò, íûþà á äàíû ãïâïðàò íå çàöèéñèðíâàíû. Ýòí ýâëéíèå
ííæííâíýñéòü äééýéíâí ëèòåðàòóðííâí ýçûéà, áñéâäñòâàéà ëîòíðíâí ñíáñòâåíí
äéâéâéòíûå íàçâàíéÿ áûðâñíþþòñý íáuâðåðåâèòåéüíûíè: á ãäííû ãïâïðàò íòíâ÷áíû
íàèìåíâàíéÿ éàáàíèòà è éàáàí, ííê.

Ñòjèò

ñéàçàòú òàééæá î òí, ÷òí íííæá ñéíàññåðàçíâòàéüíúâ áññòðñòù ïðíñòðàíù ËÀÐÍÁ ïðåäññòàâééáíû
â ËÀÉÑ «Àèàéëåò» áíéåá åðñíáíí, íaiðèìåð, áññòðñ ÑÈ 174 ðàçääéà «Ðàñòèòåéüíñòö»
ïðíñòðàíù «lðéòðñà», êíòíðûé â lðíñòðàíà ËÀÐÍÁ çåó-èò òàé: «láíí, ìøääëüíí
ðàññòóñåâ áåðåññíí ïðíñòðàéüíñé ïðíñòðû (ÿðóá, áåðåçà, áëü, èåà, êåäð, ëëíà, íëüñà,
íñéíà, ñíñíà…), [Ëåéñè-åññéèé
àòëèàñ 2004: 190].

Â ËÄEN „Äéæäéò» ýóìò áíïðîñ ðàçáèò íà íåñëíåéí îíàáíïðîñíà, êåñäþüèôñý ðàçéè-íû ìàéåíâíåééò íòåáéüíî ðàñòóùéò áåðåáåúåâ èàæáéíî ïðîñáû. Ýòî íçäíèÿåò

ñääëæàöü áûáïðéó íàçâàíèé íäííé ïïðïäü äåðåâà, íàïðèìåð, ii áïïðîñó 17409 «Íäíà, ñòäåëüí ðàñòóùàÿ ñïñà». Đåçöéüòàòü áûáïðéè ïïèàçüâàþò, ÷òî á áïëüøéíñòåå íàñääííûò íóíéòíâ, ãää çäièñàíü ìòåâòóü íà ääííüé áïïðîñ ïïðäðàííü, íäèííêäÿ ñïñà íàçüâàåòñý íäúåðíäüí ñéíäí – ñïñà, òïëüéê á á. Áîòèèíñéå äëÿ íäíçíà÷åíèÿ òàéíäí ååðåâà èñïïëüçóåòñý íäíçíà÷åíèå ñ ñóôôèéñì -é- (ñïñàíèå). Nääëåå íäíàùåþùóþ áûáïðéó ii áñâà iiäåïðîñà áïïðîñà 174, áûýñýå, ÷òî äëÿ íäíçíà÷åíèé ïòåâëüí ðàñòóùèò ååðåâüåå á ðóññéèò áïâïðåò Öaióðòèè ñïäöèàëüíüå íàèíäíâàíèÿ íå íäðàçóþòñý, èñïïëüçóþòñý ðïäíâûå íàçâàíèÿ (éåäð, íéüøèíà ‘íéüöà’, èåà è áð.) èéè åáièíóòéåü ñ ñóôôèéñàíè -é-, -åé- (ååð, çéà, ,éí÷éà, äóåí÷åé).

Òàéèì íäðàçíi, iðè iiííüè

ËÄÑ «Äèàëåêò» áûéè iðíäíäéèçèðíâàíü çàðèèñéðíâàííüå á ðóññéèò åíäíðåð Oäìóðòèè åèàëåêòíüå íàèíäíâàíèÿ, èíäþùéå ñeiäíäðàçíâàòåëüíüå çíà÷åíèÿ, äëÿ áûðåæåíèÿ êíòïðûò á ðóññéèí ëèòåðàòóðíi ÿçûéå áñòü ñïíäüå ååðèâàöèííüå ñðåäñòåå. Éàé iiäéçàé åäííüé áíàëèç, ñeiäíäðàçíâàíèå á ðóññéèò åíäíðåð Öáíóðòèè íåñéíëüéî ìòëè÷åòñý ìò ëèòåðàòóðíi: íòíä÷åíí íäðàëëåéüíí òíòðåâéåíèå ñóôôèéñíå – èò(à) è – èò(à) äëÿ íäðàçíâàíèÿ íàçâàíèé ñàííè åèéèò åèâíòíüò, íòíä÷åíí ðäçííäðàçíüå ñóôôèéñû, èñïïëüçóåíüå á íàçâàíèýö ååðåíüøåé åèéèò åèâíòíüò. Íäðàùååò íà ñåáÿ áíèíäíèå áíéüøíå áíéè÷åñòåíå ååðèâàòòíâ ìò ñïíäñòåäíí åèàëåéòíüö ñeiäíäðàçíâàòåëüíüö ñïíí.

Ýòi ñâèäåòåëüñòåóåò í

íäðñäåêòéåíñòè òàéíäí ñïäà èññëåäâàíèé, á ñïííâå êíòïðûò ååææàò áíçííæíñòè
ËÄÑ «Äèàëåêò».

Ëèòåðàòóðà

Ëåéñè÷åñéèé àòëèäñ 2004 – Ëåéñè÷åñéèé àòëèäñ ðóññéèò íàðíäíü ñíäíðåð. Íðíäíüé áûïóñê / ìòåâòñòååííüå ðåäàéòíðû È.À. Iíííà, Ò.È. Áåíäèíà. – Ñíá.: Íáóéà, 2004.

Ñëíâàðü

1969 – Ñëíâàðü ðóññéèò íàðíäíü ñíäíðåð. / Ííä ðåä. Ó.Í. Õèëèíà. – Åüí. 4. – È.: Íáóéà, 1969.